

Avdelningen för juridik
Ann Sofi Agnevik

Juridiska förutsättningar för kommunens uppdrag vad gäller våldsbejakande politisk extremism

Bakgrund

De kartläggningar om extremistmiljöer som tagits fram i Sverige om förhållanden i Sverige, av bland annat Brottsförebyggande rådet och Säkerhetspolisen, visar att det finns personer inom dessa miljöer som agerar mot det demokratiska systemets grundläggande funktioner, som planerar terrorattentat och som utgör ett hot mot enskilda personers demokratiska rättigheter. Dessa miljöer, autonoma miljön, vit-makt miljön och islamistiska extremistmiljön, förespråkar hot eller våld för att förändra stats-skicket.

Den nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism har som huvuduppdrag att stärka och stödja lokal samverkan i syfte att förebygga våldsbejakande extremism. I den nationella samordnarens direktiv menar man att kommunen bör leda det lokala förebyggande arbetet och samverka med aktörer såsom skola, polis, socialtjänst, tros-samfund och civilsamhället i befintliga strukturer.

Den nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism arbetar inom sitt uppdrag för att skapa förutsättningar för att utveckla det förebyggande arbetet mot våldsbejakande extremism. Detta görs genom att engagera, involvera och stödja berörda aktörer på såväl nationell som lokal nivå. Konkret kan detta innebära arrangerande av eller deltagande i konferenser, dialogseminarium och kommunbesök. Arbetet innefattar också möten med berörda civilsamhällsaktörer, anordnande av riktade utbildnings-insatser, och medverkan i olika medier.

Vad kommunen kan göra i arbetet mot våldsbejakande extremism

Att motverka att personer ansluter sig till extremistgrupper är en viktig uppgift för samhället. Exempelvis har 250-300 personer enligt Säkerhetspolisen rest från Sverige till Syrien och Irak sedan sommaren 2012 för att ansluta sig till våldsbejakande islamistiska grupper som Islamiska staten i Irak och Levanten (Isil). Personer som ansluter sig till höger- eller vänsterextremism förekommer också kontinuerligt.

Förebyggande insatser krävs inom många politikområden. Uppgifter som att underlätta inträdet på arbetsmarknaden och brottsbekämpning är nationella angelägenheter, medan exempelvis uppsökande verksamhet inom socialtjänsten och värdegrundsarbete inom skolan ligger på lokal nivå.

Kommunens enda möjlighet att motverka att unga människor dras till våldsbejakande extremism är att arbeta förebyggande. De yrkesgrupper i kommunen som kanske i första hand kan komma i kontakt med personer som sympatiserar med våldsbejakande

extremism är socialsekreterare, lärare, skolsköterskor, ungdomsledare, fältassistenter. Det är också främst inom dessa områden som det förebyggande arbetet måste ske.

Både inom skola och inom socialtjänsten måste man arbeta för att förebygga radikaliserings hos unga genom stödjande och förebyggande samtal för att försöka stärka ungas motståndskraft mot extrema budskap och erbjuda andra vägar till inflytande. Det är viktigt att man i detta arbete samverkar med andra aktörer, såsom andra myndigheter, civilsamhället, den akademiska världen samt med samverkansgrupper som arbetar brottsförebyggande.

För personer som återvänder efter att ha stridit med våldsbejakande grupper, är det i första hand Polisens, Säkerhetspolisens och domstolars ansvar att arbeta med det rättsliga efterspelet medan kommunen har ett ansvar att stödja personer att lämna destruktiva miljöer.

Anhörigstöd finns på nationell nivå i form av den stödtelefon som inrättats på Röda korset för den som söker hjälp och stöd i frågor rörande våldsbejakande extremism. I ett akut läge får man kontakta Säkerhetspolisen och i andra fall kan den lokala polisen eller socialtjänsten i kommunen kontaktas.

Kriminaliseringen av s.k. terrorismresor kan komma att påverka kommunernas förebyggande arbete såtillvida att ett ökat samarbete måste ske mellan kommunen och polisen i frågan. Det är viktigt att det tas fram en tydlig struktur för hur kommun och polis kan samverka och vid behov utbyta information på individnivå med varandra under de förutsättningar som sekretesslagstiftningen ger.

Inom socialtjänstens ansvarsområde råder en rad förhållanden som försvårar ett effektivt förebyggande arbete. För detta har SKL tagit fram en handlingsplan, Stärkt stöd och skydd för barn och unga.

Barnavårdsanmälningarna rapporteras bli fler, men samtidigt är det svårt att följa utvecklingen över tid eftersom nationell statistik saknas. Kommunerna kan inte heller registrera anmälningar som inte leder till utredning. Det gör det svårt för socialnämnden att ha en överblick.

Det sociala arbetet har alltmer kommit att fokusera på att bedöma anmälningar och genomföra utredningar, medan de riktade och frivilliga insatserna fått stå tillbaka. Kanske är det just inom detta område som de tidiga förebyggande åtgärderna kan vidtas. SKL vill vända denna utveckling genom att verksamheten tidigt och aktivt kan fånga upp barn och unga som riskerar att fara illa med ett riktat och anpassat stöd. Genom att jobba proaktivt för att förebygga anmälningar och genom tidiga insatser kan myndighetsutövningen koncentrera sig på sitt huvuduppdrag: att arbeta med barnskydd och insatser till barn i behov av omfattande stöd.

Skollagen och värdegrunden

Enligt skollagen ska skolan arbeta med värdegrunden. Vuxna i förskola och skola är förebilder. Deras förhållningssätt påverkar barn och elevers förståelse och respekt för demokrati och mänskliga rättigheter.

De värden som ska förmedlas och gestaltas är:

- människolivets okränkbarhet
- individens frihet och integritet
- alla människors lika värde
- jämställdhet mellan könen
- solidaritet mellan människor

Förskolors och skolors arbete med demokrati och mänskliga rättigheter är centralt i det breda värdegrundsarbetet. Ansvaret är allas och arbetet ska ske ständigt och i all verksamhet. Förskolans och skolans arbete med demokrati och mänskliga rättigheter ska synas i hur lärandet organiseras och genomförs. Detta innebär att man inom skolan ska lära genom ett demokratiskt arbetssätt. Ett demokratiskt arbetssätt främjar barns och elevers rättigheter och barns och elevers demokratiska förmågor utvecklas då för vår gemensamma framtida demokrati. Främlingsfientlighet och intolerans ska bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser.

Barn och elever ska aktivt kunna utöva sina rättigheter kring delaktighet och inflytande genom att exempelvis träna och utveckla sin förmåga att argumentera, lyssna, sätta sig in i någon annans perspektiv, visa förståelse och empati, diskutera och debattera.

Det kommunala informationsansvaret

Kommunerna är skyldiga att erbjuda gymnasieutbildning till ungdomar som avslutat grundskolan eller motsvarande och som inte fyllt 20 år. De allra flesta ungdomar påbörjar en gymnasieutbildning trots att den är frivillig, men alla avslutar den inte. De ungdomar som aldrig påbörjar en gymnasieutbildning eller som gör ett tidigt avbrott, har svårare än andra att etablera sig i samhället. Ungdomars svårigheter att etablera sig i samhället kan få betydande konsekvenser både för individen och samhället.

För att minska risken att ungdomar faller mellan stolarna har kommunerna ett lagstadgat ansvar att hålla sig informerade om vad ungdomar som är mellan 16 och 20 år sysselsätter sig med i syfte att erbjuda dem lämpliga åtgärder. Det kallas det kommunala informationsansvaret eller uppföljningsansvaret. Skyldigheten gäller för ungdomar som inte studerar på eller har fullföljt en gymnasieutbildning och är en viktig del i arbetet för att motverka utanförskap.

Syftet är att förebygga att unga människor hamnar utanför både arbete och studier. Genom att samla in information kan kommunen erbjuda individuella åtgärder till unga som varken arbetar eller studerar och som saknar en gymnasieutbildning, således en

viktig del i arbetet med att bekämpa ungdomsarbetslöshet och förhindrar att ungdomar som avbryter sina studier fastnar i ett långvarigt utanförskap. Lagen innebär dock inte någon skyldighet att erbjuda särskilda insatser. Att stödja en ung person att återgå till sin utbildning eller att etablera sig på arbetsmarknaden kan dock leda till stora vinster både för individen och samhället.

Informationsansvaret regleras i skollagen, men det betyder inte att arbetet med att identifiera och kontakta de unga som berörs *måste* genomföras inom ramen för gymnasieskolan. Ansvaret kan också läggas på arbetsmarknadsförvaltningen, individ- och familjeomsorgen inom socialtjänsten eller direkt under kommunstyrelsen.

Kommunerna ansvarar för att erbjuda alla ungdomar gymnasieutbildning, medan Arbetsförmedlingen ansvarar för den arbetsmarknadspolitiska verksamheten. Unga som har avbrutit sina gymnasiestudier kan därför vara aktuella för insatser hos både kommunen och Arbetsförmedlingen. Därför är det också av stor vikt att få till stånd en samsyn och en fungerande samverkan mellan kommunen och Arbetsförmedlingen lokalt.

Förutom de unga själva, kan även deras vårdnadshavare ses som en del av målgruppen för arbetet som följer av kommunernas informationsansvar. Så länge den unga är under 18 år bör även vårdnadshavarna informeras om kommunens arbete med informationsansvaret. Att redan ha en kontakt med en vårdnadshavare kan också underlätta om man senare har behov att ta kontakt.

Föreningsbidrag

Kommunen kan ge bidrag till bland annat föreningar som arbetar med att motverka att unga personer drar sig till grupper som ägnar sig åt våldsbejakande extremism. Kommunen beslutar själv om vilka riktlinjer kommunen ska följa vid beviljande av bidrag till föreningar i kommunen.

Socialtjänstens yttersta ansvar

Enligt socialtjänstlagen (SoL) ska socialtjänsten i en kommun enligt 1 kap. 1 § på demokratins och solidaritetens grund bland annat främja människors ekonomiska och sociala trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor och aktiva deltagande i samhällslivet. Varje kommun ansvarar för socialtjänsten inom sitt område och har det yttersta ansvaret för att enskilda får det stöd och den hjälp som de behöver. Detta innebär varken någon inskränkning i det ansvar som vilar på andra huvudmän eller på den enskildes eget ansvar.

Enligt 5 kap. 1 § SoL ska socialtjänsten verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden, ha ett nära samarbete med hemmen för att främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och ungdom och särskilt följa utvecklingen hos barn och ungdom som har visat tecken till en ogynnsam utveckling. Socialnämnden ska arbeta aktivt för att förebygga

och motverka missbruk bland barn och ungdom av alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel eller beroendeframkallande medel samt dopningsmedel. Kommunen ska också i nära samarbete med hemmen sörja för att barn och ungdom som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver. Om hänsyn till den unges bästa motiverar det, ska kommunen också sörja för att vård och fostran utanför det egna hemmet underlättas.

Paragrafen tar upp socialtjänstens insatser för barn och ungdom för att underlätta familjens uppgift att ge barnen en materiell och känslomässig trygghet. Socialtjänstlagens regler är allmänna och målinriktade bestämmelser för omsorger om barn och ungdom i vid mening. Exakt hur kommunen vill att socialtjänstens arbete med detta arbete ska bedrivas är upp till kommunen själv att bestämma. Det kan ske genom att man upprättar en handlingsplan, men det finns ingen laglig skyldighet att upprätta någon sådan plan.

Bestämmelser saknas för våldsutövare

I 5 kap. SoL finns också särskilda bestämmelser för vissa grupper, bland annat brottsoffer. Enligt den så kallade brottsofferparagrafen, 5 kap. 11 § SoL, har socialtjänsten ett ansvar att verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får hjälp och stöd. Det finns emellertid inget liknande ansvar för att ge hjälp och stöd till den som begått själva brottet om inte personen av andra skäl behöver socialtjänstens stöd som exempelvis ett eget missbruk.

Anhörigstöd

I tilläggsdirektiv, Dir. 2015:86, gav regeringen den nationella samordnaren i uppdrag att förbättra stödet till anhöriga och uppmuntra till insatser för individer som vill lämna våldsbejakande extremism. Samordnaren gav därför Röda Korset i uppdrag att som en pilotverksamhet arbeta med uppdraget. Uppdraget innebär att arbeta med en nationell stödtelefon, inbegripet andra kontaktkanaler som e-post, chatt eller annan webbaserad teknik, dit bland annat anhöriga, kommuner och organisationer kan vända sig för att få information, råd och stöd i frågor som våldsbejakande extremism.

Om man från stödverksamhetens sida hänvisar till kommuner och det anhörigstöd som omtalas i socialtjänstlagen måste man komma ihåg vilka skyldigheter som kommunen egentligen har enligt socialtjänstlagen vad gäller anhörigstöd och vilken typ av anhörigstöd som avses.

Bestämmelsen gäller inte anhöriga till våldsbejakande extremister

Enligt 5 kap. 10 § SoL ska socialnämnden erbjuda stöd för att underlätta för de personer som vårdar en närstående som är *långvarigt sjuk eller äldre* eller som stödjer en närstående som har *funktionshinder*. Ingenting i socialtjänstlagen eller i Socialstyrelsens information talar om stöd till anhöriga som har en ungdom som befinner sig i eller nära de våldsbejakande miljöerna.

När paragrafen kom till var det för att förtydliga att socialnämnden ska erbjuda stöd för att underlätta för de personer som *vårdar en närstående*. Anhöriga svarar för betydande hjälp- och stödinsatser till äldre och personer med funktionshinder. Det kan handla om allt från socialt stöd, tillsyn och praktisk hjälp med hushållssysslor till omfattande hjälp med personlig omvårdnad och i vissa fall också uppgifter av sjukvårdskaraktär.

Det är många gånger svårt att skilja de anhörigas behov av hjälp från det hjälpbehov som den enskilde hjälpmottagaren har. Ofta innebär stödinsatser från samhällets sida direkt till den äldre, till barnet med funktionshinder, till den psykiskt sjuke osv. att även den anhörigas situation underlättas. Men det behövs också insatser som riktar sig direkt till de anhöriga. Den hjälp som här åsyftas är avlösning från vårdssysslan. Det kan också innebära att den anhöriga vårdaren får en personlig kontakt med handläggare inom socialtjänsten och att därigenom få känna sig respekterad som samarbetspartner. Anhöriggrupper finns också för särskilda grupper som får anhöriga till patienter som fått stroke, är psykiskt sjuka, har förståndshandikappade barn och för anhöriga som vårdar demenssjuka i hemmet.

Lagändringar med finansiering

Skulle lagstiftaren vilja att kommunernas uppgifter ska utökas till att stödja anhöriga till ungdomar som ägnar sig åt våldsbejakande extremism, måste det ske genom lagändring av socialtjänstlagen och finansiering av de nya uppgifterna.

Vård inom socialtjänsten för unga lagöverträdare

I och med att de nya reglerna om ett straffansvar för resor i terrorsyfte trädde i kraft i april 2016 kan den situationen uppkomma att människor under 18 kan dömas för denna typ av brottslighet och därmed hamna under socialtjänstens ansvar när de döms till ungdomsvård. Den sanktionen innebär att socialtjänsten precis som vid annan brottslighet med unga förövare har en skyldighet att stödja och hjälpa den unge att komma tillbaka till samhället och inte upprepa sin brottslighet.

Lagen om särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)

Frågan har kommit upp om möjligheten att omhänderta unga som har visat sig intressera sig för våldsbejakande extremism - ett riskbeteende. Det är samma bedömningar som i alla andra ärenden om vård av unga som måste göras innan ett beslut om omhändertagande enligt lagen om särskilda bestämmelser om vård av unga kan fattas.

En grundläggande förutsättning för att LVU ska vara tillämplig är att det föreligger missförhållanden relaterade till den unges miljö eller till dennes eget beteende. Det fordras dessutom att dessa missförhållanden innebär en *påtaglig risk* för att den unges hälsa eller utveckling skadas och att den vård som behövs för att förebygga eller reparera skadan inte kan ges frivilligt. Med hälsa avses både fysisk och psykisk hälsa.

Missförhållandet eller beteendet behöver inte ha lett till någon redan konstaterad skada hos den unge, men risken för skada måste vara påtaglig. Socialnämnden måste

visa på de konsekvenser missförhållandena eller beteendet kan få på den unges hälsa eller utveckling. Det måste vidare föreligga *konkreta* omständigheter som talar för att en risk för skada föreligger. Subjektiva antaganden om en sådan risk eller ovidkommande omständigheter, till exempel allmänna samhällsvärderingar eller inställning i trosfrågor, får inte läggas till grund för ett tvångsomhändertagande (prop. 1989/90:28 s. 107).

Brottslig verksamhet kan innebära att LVU är tillämplig. Detta förutsätter att den unge begår upprepade brott som inte är av bagatellkaraktär eller att den unge begår ett enskilt brott av allvarligt slag. En förutsättning är dock att brottsligheten ger uttryck för en sådan bristande anpassning till samhällslivet att det kan anses föreligga ett vårdbehov. Det är vårdbehovet som är det centrala och inte brottet i sig. LVU är en vårdlag. Straff kan utdömas flera år efter det att brottet begåtts, medan vårdbehovet ska vara aktuellt för att insatser inom socialtjänsten ska kunna ges.

Annat socialt nedbrytande beteende kan vara att den unges beteende avviker från samhällets grundläggande normer på ett sätt som kan leda till en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling. Det är av vikt att man då gör en helhetsbedömning av den unges situation i relation till hans ålder. Ett exempel på socialt nedbrytande beteende kan vara att den unge begått ett eller ett par allvarliga brott utan att det kan betraktas som brottslig verksamhet. Ett annat exempel kan vara att den unge annat än tillfälligtvis vistas i missbruksmiljöer eller så kallade knarkarkvartar, eller att den unge prostituerar sig eller uppträder på sexklubb.

En psykisk störning hos den unge utgör i sig inte grund för vård med stöd av LVU. När det gäller ungdomar som har en psykisk störning missbrukar, begår brott eller har ett annat socialt nedbrytande beteende och som inte kan betraktas som ett symptom på den psykiska störningen, kan det dock finnas skäl att ingripa med ett omhändertagande enligt LVU.

Kammarrättens i Stockholm dom den 24 oktober 2012

Kammarrätten i Stockholm fastslog i en dom (mål nr 4707-12) att en pojke född 1995 skulle beredas vård enligt 1 och 2 §§ LVU. Däremot skulle vården enligt 3 § upphävas.

Kammarrätten skriver i sin dom att det av utredningen i målet framkommer bland annat uppgifter från rikskriminalpolisen om att A. befinner sig i en kriminell miljö och riskerar att rekryteras till krigstjänst utanför landet. Vid tidpunkten för det omedelbara omhändertagandet fanns indikationer på att A. var på väg att lämna landet för att delta i väpnad konflikt.

Av socialtjänstens utredning framkommer vidare att A. sedan hösten 2010 vistats i Sverige under långa perioder utan vårdnadshavare och att han under tiden bott och umgåtts med äldre bekanta till familjen. Dessa män har en kriminell bakgrund. Den man som A. huvudsakligen bott hos avtjänade vid aktuell tidpunkt ett fängelsestraff.

Det framkommer även att A. i september 2011 under en resa till Mellanöstern vistats i olämpligt sällskap och gripits för bland annat illegal inresa i landet.

A. är son till M., svensk medborgare född 1965 i Nordafrika, utbildad vid ett av al-Qaidas träningsläger i Afghanistan och som vid sin död 2008 i Mosul var andreman för al-Qaida i Irak. Mamman är svenska och kallar sig på Facebook för något som betyder ungefär "martyrmodern C".

Den person som A. var folkbokförd hos sitter i styrelsen för bolaget bakom den butik på Gamla Brogatan som länge drivits av den som utpekats som centralfigur i Stockholms jihadistiska kretsar. Personen är knuten till det svenska terrorkommando som sitter i fängelse i Danmark för att de försökte attackera Jyllands-Postens redaktion.

A. har uppnått en sådan ålder att han även till viss del måste ansvara för de beslut han tagit och sin egen situation menar förvaltningsdomstolen. Trots att A. har familj i Sverige på mammans sida och som han själv uppgett även vänner i sin egen ålder har A:s huvudsakliga umgänge, åtminstone det senaste året, bestått av personer som har en kriminell bakgrund. Det är vidare ostridigt att han har varit närvarande när några av dessa personer begått brott.

Av utredningen torde man kunna skapa sig en tämligen god bild av vilken ideologisk omgivning som den unge vistas i, och vilken sorts väpnad kamp som kan ha varit aktuell vid tiden för omhändertagandet. Ordet jihad förekommer dock inte i rättsprotokollen.

Förvaltningsrätten konstaterade i sin dom att vad som befunnits vara utrett om pojkens förehavanden de två senaste åren får anses vara en följd av omsorgsbrister samt ett socialt nedbrytande beteende. Det finns således en påtaglig risk menade förvaltningsrätten, om ingen förändring kommer tillstånd, att A. hamnar utanför samhället och tillägnar sig ett kriminellt beteende. Det föreligger således ett vårdbehov.

Kammarrätten däremot beslutade att omhänderta pojken enligt 1 och 2 §§ LVU, omsorgsbrister, men däremot inte enligt 3 §, det vill säga på grund av eget riskbeteende. Det synes således svårt för en kommun att visa för rätten vad ett riskbeteende i LVU:s mening är vad gäller våldsbejakande extremism. Det kan konstateras att pojkens eget beteende inte var nog för att omhänderta pojken på den grunden.

Förvaltningsrättens i Göteborg dom den 30 oktober 2014

Förvaltningsrätten i Göteborg (mål nr 9945-14) behandlade ett ärende där en socialnämnd hade beslutat att en 17-årig pojke skulle omplaceras med anledning av inkomna anonyma anmälningar om att pojken planerade resa till Syrien för att strida för IS. Pojkens mamma hade också beställt ett pass åt pojken. Vid samtal med socialtjänsten hade pojken bekräftat planerna och uppgifterna stöddes genom samma bevisning.

Under förhandlingen i förvaltningsrätten menade dock pojken att förhållandena ändrats och att någon resa inte längre var aktuell. Under förhandlingen framkom dock att

pojken varit i kontakt med personer som befann sig i Syrien. Förvaltningsrätten ansåg det visat att det förelegat och att det alltjämt förelåg en risk för att pojken skulle resa till Syrien för att strida för IS och att det fanns skäl för socialnämndens beslut om omplacering för att skydda pojken.

Socialnämnden vände sig även till Polismyndigheten med en ansökan om återkallande av pojkens pass. Som skäl för ansökan angav socialnämnden att pojken visat engagemang i kriget i Irak och Syrien och i IS samt att en anonym person anmält att pojken avsåg att resa utomlands för att delta i det ”heliga kriget”. Socialnämnden uppgav även att pojken vårdades enligt LVU och att socialnämnden därmed enligt 11 § LVU hade övertagit vårdnadshavarens ansvar för pojkens personliga förhållanden och därmed kunde begära om återkallelse av pass enligt 12 § p. 2 i passlagen (1978:302).

Polismyndigheten avvisade inledningsvis ansökan om återkallande med motiveringen att man inte ansåg socialnämnden vara vårdnadshavare i den bemärkelse som avses i passlagen. Beslutet överklagades och förvaltningsrätten beslutade den 28 oktober 2014 i mål 9935-14 att ärendet skulle återförvisas till Polismyndigheten för prövning mot bakgrund av att socialnämnden i samband med LVU övertar viss bestämmanderätt om den unge och vid tillämpningen av 12 § passlagen var socialnämnden att betrakta som vårdnadshavare om barnet bereds vård enligt LVU. Ärendet återförvisades till Polismyndigheten som därefter beslutade om återkallande av pojkens pass i enlighet med 12 § p. 2 passlagen.

Ett särskilt straffansvar för resor i terroryfte

Från och med 1 april 2016 har ändringar gjorts i rättegångsbalken (1942:740), lagen (2002:444) om straff för finansiering av särskilt allvarlig brottslighet i vissa fall och i lagen (2010:299) om straff för offentlig uppmaning, rekrytering och utbildning avseende terroristbrott och annan särskilt allvarlig brottslighet i vissa fall. Ändringarna omfattar straff för offentlig uppmaning, rekrytering och utbildning avseende terroristbrott och annan särskilt allvarlig brottslighet.

Strafflängden i de olika brotten kan ha betydelse för olika myndigheters möjligheter att lämna sekretesskyddade uppgifter om enskilda till polisen.

I 5 a § rörande utbildning omtalas att den som *tar emot* sådana instruktioner som avses i 5 § i avsikt att använda dem för särskilt allvarlig brottslighet döms till fängelse i *högst två år*, om meddelandet av instruktionerna varit särskilt ägnat att främja sådan brottslighet.

I 5 § stadgades redan innan lagändringen att *den som meddelar eller söker meddela* instruktioner om tillverkning eller användning av sådana sprängämnen, vapen eller skadliga eller farliga ämnen som är särskilt ägnade att användas för särskilt allvarlig brottslighet, eller om andra metoder eller tekniker som är särskilt ägnade för sådant ändamål, döms till fängelse i *högst två år*, om gärningen har begåtts med vetskap om att instruktionerna är avsedda att användas för särskilt allvarlig brottslighet.

Lagändringen innebär alltså att det också är straffbart att ta emot instruktioner om hur man ska genomföra dessa allvarliga brott, inte bara att syssla med att lämna sådan information som kan användas till att genomföra allvarliga brott.

Straffsatsen har satts till fängelse i *lägst sex månader och högst sex år* om brottet anses grovt. Vid bedömningen om brottet bedöms vara grovt ska särskilt beaktas om brottet avsett särskilt allvarlig brottslighet som innefattar fara för flera människoliv eller för egendom av särskild betydelse, om brottet ingått som ett led i en verksamhet som bedrivits i större omfattning eller om det annars varit av särskilt farlig art.

Enligt 5 b § rörande resa döms till fängelse i *högst två år* för den som reser eller påbörjar en resa till ett annat land än det land där han eller hon är medborgare i avsikt att

1. begå eller förbereda särskilt allvarlig brottslighet, eller
2. meddela eller ta emot instruktioner enligt 5 eller 5 a §.

För grova brott döms till fängelse i *lägst sex månader och högst sex år*. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om brottet avsett särskilt allvarlig brottslighet som innefattar fara för flera människoliv eller för egendom av särskild betydelse, om brottet ingått som ett led i en verksamhet som bedrivits i större omfattning eller om det annars varit av särskilt farlig art.

Dessa lagändringar är nya och i princip oprövade. En frikännande dom förkunnades den 14 juni 2016 vid Attunda tingsrätt, rörande en man i 25-årsåldern som misstänktes för att ha tänkt att resa till Syrien och ansluta sig till terrorgruppen Jabhat al-Nusra. Han stoppades på Arlanda med bland annat hölster och skyddsväst i sitt bagage.

Mannen hade blivit religiös i samband med att han lämnade ett kriminellt liv bakom sig när han avtjänade ett fängelsestraff 2012. Han påstod sig resa till Syrien för att undervisa barn engelska i flyktinglägren vid den turkiska gränsen. I domen konstaterades att det inte går att dra några slutsatser vad gäller avsikten med resan. Åklagaren menade också att det är svårt att få full bevisning i en persons avsikt med ett beteende och en gärning.

Offentlighets- och sekretesslagen

Socialtjänstens verksamhet präglas av den starka sekretess som råder där, men det finns tillfällen då socialtjänsten kan lämna sekretessbelagd information till andra myndigheter under vissa förutsättningar. Bland annat har socialtjänsten enligt 26 kap. 9 § offentlighets- och sekretesslagen (OSL) en möjlighet att utbyta uppgifter med hälso- och sjukvården i ärenden där det behövs för att ge den enskilde nödvändig vård, behandling eller annat stöd om den det berör är under 18 år, fortgående missbrukar alkohol, narkotika eller flyktiga läsningsmedel eller vårdas med stöd av lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård eller lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård. Det samma gäller uppgift om en gravid person eller någon närstående till denne, om uppgiften behöver lämnas för en nödvändig insats till skydd för det väntade barnet.

Hälso- och sjukvårdens möjlighet till samma utbyte av information framgår av 25 kap. 12 § OSL.

Utlämnande till polis

I vissa fall är det möjligt att lämna uppgifter till polis trots sekretessen utan att det är någon skyldighet.

Enligt 10 kap. 18 a § OSL kan utlämnande ske till Polismyndigheten om det på grund av särskilda omständigheter finns risk för att en ungdom under 21 år kommer att utöva brottslig verksamhet och uppgifter kan antas bidra till att förhindra det samt att det med hänsyn till planerade eller pågående insatser för den unge eller av andra särskilda skäl inte är olämpligt att uppgiften kommer ut.

En förutsättning för att utlämnande ska kunna ske är att det är fråga om uppgift som rör en enskild person som inte har fyllt 21 år. Även uppgifter som avser andra personer än den unge kan lämnas ut om uppgifterna rör den unge, exempelvis uppgifter om vilka som tillhör den unges familj eller bekantskapskrets.

För att bedöma om uppgiften kan lämnas ut ska en bedömning av risken för att den unge kommer att utöva brottslig verksamhet göras i varje enskilt fall. Det måste finnas konkreta omständigheter som motiverar bedömningen. Det behöver dock inte röra sig om misstankar om viss närmare angiven brottslighet. Det räcker att det med hänsyn till samtliga omständigheter bedöms finnas en risk som varken är obetydlig eller avlägsen att den unge kommer att utöva brottslig verksamhet. Av särskild betydelse är om den unge tidigare har begått brott.

Vid behov kan också socialtjänsten enligt 10 kap. 2 § OSL meddela uppgifter till Polismyndigheten om en socialtjänst får kännedom om att en ungdom befinner sig i riskzonen för våldbejakande extremism och behöver Polismyndighetens hjälp. I de fallen sker socialtjänstens utlämnande för att socialtjänsten själva ska kunna bedriva sitt eget arbete med den unge. Ett sådant uppgiftslämnande kan dock inte ske inom ramen för ett samverkansarbete mellan olika myndigheter, utan kan bara ske enkom till Polismyndigheten i ett särskilt fall.

Uppgift kan lämnas till Polismyndighet – även från socialtjänst och hälso- och sjukvård - vid *omedelbart polisiärt ingripande* av någon under 18 år vid förhållanden som innebär överhängande och allvarlig risk för den unges hälsa eller utveckling, eller om den unge påträffas precis när han eller hon begår brott (10 kap. 20 § OSL).

Skyldighet enligt 23 kap. 6 § BrB att anmäla för att förhindra vissa allvarliga brott.

De myndigheter som omfattas av en stark sekretess, som socialtjänsten eller hälso- och sjukvården, får enligt 10 kap. 23 § OSL lämna en uppgift om misstanke om brott till åklagarmyndighet, Polismyndigheten, Säkerhetspolisen eller någon annan myndighet som har till uppgift att ingripa mot brottet endast om misstanken angår brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år, försök till brott för

vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år, eller försök till brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år, om gärningen innefattat försök till överföring av sådan allmänfarlig sjukdom som avses i 1 kap. 23 § smittskyddslagen.

Uppgiftsskyldighet

När en myndighet har en uppgiftsskyldighet enligt lag, exempelvis om ett barn far illa (14 kap. 1 § SoL), eller en myndighet ska lämna uppgifter om en utlännings personliga förhållanden om en myndighet begär det för att fatta beslut i ett ärende om uppehållstillstånd eller uppehållsrätt (17 kap. 1 § utlänningslagen), viker sekretessen. Den sekretessbrytande regeln gäller bara när en behörig myndighet begär det.

Arbete i samverkansgrupper

I verksamheter som inte alls har sekretess för sina uppgifter kan man tala fritt med andra myndigheter i en samverkansgrupp. Ofta har dock de verksamheter inom en kommun som det är fråga om här sekretess för de uppgifter om enskilda personer som är aktuella i arbetet mot våldsbejakande extremism. Det kan röra sig om känsliga uppgifter i elevvården i skolan, uppgifter hos socialtjänsten eller exempelvis uppgifter i psykiatri inom hälso- och sjukvården. Offentlighets- och sekretesslagen hindrar uppgiftsutbyte på individnivå. Med samtycke från den enskilde vars uppgifter man delar kan man dock tala med varandra.

De myndigheter som kan använda generalklausulen, som Polismyndigheten, Migrationsverket och skolan utom elevhälsan exempelvis, kan i samverkan använda sig av generalklausulen för att lämna uppgifter till en annan myndighet och diskutera ett individärende om intresset av att lämna uppgiften är större än intresset av att sekretesskydda uppgiften. Socialtjänsten och hälso- och sjukvården kan aldrig använda sig av generalklausulen utan kan bara lyssna, inte dela information.

I allmänna ordalag kan man alltid diskutera avidentifierade fall.

Mer finns att läsa på Socialstyrelsens hemsida:

<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/20163/2016-5-2.pdf>

<http://www.socialstyrelsen.se/stodtillanhoriga>